

Božena Hostnik

ETNOLOŠKI SPOMENIKI IZGINJAJO - MAR NE ?

Ena izmed osnovnih dejavnosti etnologa konservatorja je evidenca kulturne dediščine. Celjski ZVNKD je do leta 1998 pokrival območje, ki je bilo razdeljeno na 11. občin. Po novem zakonu o ustanovitvi občin je na tem območju 35 občin. Območje je veliko in tudi fizično težko obvladljivo, zato je evidenca po občinah različno obdelana. Ker je etnologija na terenu živa in v nenehnem spreminjanju, je treba obstoječo evidenco stalno dopoljevati in obnavljati. Nekajkrat sem opravljala preglede terena ter ugotovljala skupne značilnosti stanja objektov kulturnih spomenikov in dediščine. Prispevek obravnava analizo sprememb stanja kulturnih spomenikov in dediščine obravnavanih območij. Preglede smo opravili v občinah Hrastnik, Trbovlje, Velenje, Celje in za območje Šmartinskega jezera. Najprej smo naredili osnovno evidenco, nato pa v času od štirih do štirinajstih let ponovno pregledali teren ter ugotavljali stopnjo ohranjenosti spomenikov in dediščine.

Splošni podatki

Občina Hrastnik

V letu 1987 je bil v občini Hrastnik opravljen pregled etnoloških spomenikov, ki je bil objavljen v predlogu za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov občine Hrastnik (NC 275/89). Evidentiranih je bilo 40 kulturnih spomenikov.

Zaradi časovne odmaknjenosti in naglega izginjanja kulturnih spomenikov smo se leta 1994 odločili za ponoven pregled občine Hrastnik.

Občina Trbovlje

V letu 1987 je bil opravljen pregled etnoloških spomenikov tudi v občini Trbovlje. Rezultati pregleda so bili objavljeni v predlogu za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov občine Trbovlje (NC 191/86). Evidentiranih je bilo 36 kulturnih spomenikov.

Tudi v tem primeru je časovna odmaknjenost in naglo izginjanje spomenikov botrovalo odločitvi o ponovnem pregledu občine Trbovlje v letu 1994.

Občina Velenje

V letu 1982 je bila narejena evidenca kulturne dediščine in kulturnih spomenikov v občini Velenje. To je bila ena izmed starejših evidenc na ZVNKD Celje, zato je bilo treba nujno narediti ponoven pregled, ki sta ga opravila v letu 1996 študenta etnologije Simona Čater in Dan Podjed v letu 1996.

Občina Celje

V letu 1992 je evidenco spomenikov in kulturne dediščine izdelal Vito Hazler. Evidentiranih je bilo 180 objektov, od katerih je bilo 70 objektov evidentiranih kot spomenik.

Ponoven pregled je opravil študent D. Podjed leta 1996. To je bilo le 4 leta po opravljeni evidenci, vendar nam že da primerljive rezultate s časovno daljšimi pregledi.

Območje Šmartinskega jezera

V letu 1983 je bil izdelan elaborat - Naravovarstvena in spomeniškovarstvena izhodišča za zazidalni načrt Šmartinskega jezera (NC 150/83), v katerem so podrobneje predstavljeni valorizacija danega območja in opisi posameznih objektov.

Za primerjavo navajam primer manjšega območja, kjer

je bila zabeležena predvsem kulturna dediščina. V letu 1995 je bil za potrebe projekta rekreacijskega urejanja Šmartinskega jezera opravljen ponoven pregled etnološke dediščine območja Šmartinskega jezera v okolici Celja. V evidenci iz leta 1983 je bilo evidentiranih 40 objektov dediščine in štirje objekti z vrednostjo spomenika. V času raziskave smo dodali nekaj novih objektov dediščine, tako da je bilo skupno število vseh objektov 50.

Rezultati analize

Pričujoči dve tabeli in grafikon nam prikažejo, kakšno je številčno stanje kulturnih spomenikov in kulturne dediščine v razponu od štirih do štirinajstih let med evidentiranjem in ponovnim pregledom.

Tabela 1: Prikaz pregledanih kulturnih spomenikov po občinah:

Občina	Število objektov	Nespremenjeno stanje	Spremembe na objektih	Porušeni objekti	Čas pregleda
Celje	70	71 %	20 %	4 %	4 leta
Trbovlje	36	69 %	15 %	16 %	7 let
Hrastnik	40	68 %	24 %	5 %	7 let
Velenje	34	72 %	14 %	14 %	14 let

Tabela 2: Prikaz pregledane kulturne dediščine na območju Šmartinskega jezera

Občina	Število objektov	Nespremenjeno stanje	Spremembe na objektih	Porušeni objekti	Čas pregleda
Šmartinsko jezero	50	63 %	15 %	22 %	12 let

Prikaz pregledane kulturne dediščine predstavlja le eno območje, zato je vzorec majhen. Kljub temu lahko sklepamo, da rezultati ne bi bistveno odstopali od rezultatov, ki jih je dal pregled kulturnih spomenikov. Glede na stopnjo nespremenjenega stanja bi bil rezultat še nižji od povprečja stanja kulturnih spomenikov.

Iz ponovnega pregleda evidence kulturnih spomenikov in kulturne dediščine v obravnavanih občinah lahko razberemo:

- Da se z večjim razdobjem let med obema pregledoma terena večja število uničenih in spremenjenih kulturnih spomenikov.
- 10 % spomenikov je uničenih in izbranih iz

evidence.

- V 20 % pride do raznih sprememb na objektih, tako da nimajo več vrednosti spomenika.
- Nekaj manj kot 70 % spomenikov je ohranjenih.

Ob izdelavi analize zastopanosti enot dediščine se je izkazalo, da so številčno najbolj zastopani kozolci in jih je tudi največ ohranjenih, sledijo jim gospodarska poslopja, nato so stanovanjske hiše ter razni obrtniški objekti.

V nekaterih območjih je do 60 % vseh evidentiranih objektov **kozolcev** (primer v občini Trbovlje).

Pri kozolcih se najhitreje spreminja kritina. Nekoč slamnata kritina na somerno zasnovani strehi s čopoma se standardno umakne somerno zasnovani strehi, kriti s salonitnimi ploščami. Velikokrat se kritina na eni strani podaljša, da se pridobi prostor za stroje, kajti sedaj so kozolci v mnogih primerih postali garaže za shranjevanje poljedelskih strojev in orodja.

Tudi ohranjenost in vzdrževanost kozolcev je vedno bolj vprašljiva, kajti svojo osnovno funkcijo, spravilo sena, so večinoma izgubili.

Naslednja ohranjena kategorija objektov so **gospodarska poslopja** (hlevi, kašče, hrami, svinjaki, vodnjaki...). V povprečju predstavljajo gospodarska poslopja skoraj 30% obravnavane dediščine. Posegi na gospodarskih poslopih na obravnavanih območjih niso bili tako pogosti kot na kozolcih. V mnogih primerih je ohranjena osnovna funkcija, zato so gospodarska poslopja, predvsem štale in hlevi, tudi redno vzdrževana. Kljub temu se na terenu najdejo "cvetke", ko z zdravo logiko ne moreš razumeti, zakaj se mora veliko leseno gospodarsko poslopje, ki ima spodaj (jaz temu rečem human) kamniti hlev, čisto dovolj velik za potrebe obstoječe kmetije, umakniti predimenzioniranemu, nefunkcionalnemu, betonskemu hlevu. Eden izmed zadnjih konkretnih primerov je bil v občini Trbovlje, ko tudi meseci pregovarjanja in pogajanja z lastniki in občinskimi funkcionarji niso prinesli uspeha. Edino, kar smo lahko kot Zavod naredili, je bila tehnična in fotodokumentacija.

Med gospodarskimi poslopi hitreje izginjajo kašče, sušilnice itd., saj so izgubile svojo funkcijo. Najhitreje pa izginjajo svinjaki in vodnjaki, kajti način dela in življenja se je spremenil in objekti, ki niso prilagojeni sedanjim potrebam gospodarjenja, nezadržno propadajo.

Zanimiv je podatek, da je v evidenci kulturne dediščine in spomenikov na obravnavanih območjih najmanj **stanovanjskih hiš**, kar nam pove, da je ta zvrst stavbne dediščine ogrožena in skoraj izgineva. Pri ohranitvi spomenika ima pomembno vlogo socialni vidik, kajti jasno je, da si vsak želi čim bolj posodobiti in olajšati življenje in poskrbeti za izboljšanje bivalnih pogojev. Avtentičnost se še ohranja, kjer je socialni status nizek ali pa so ljudje že ostareli.

Zaključek

Neizpodbitno dejstvo je, da naša kulturna dediščina propada.

Rezultati, ki sem jih dobila z analizo petih obravnavanih

območij so zaskrbljujoči. Gre za zavarovane spomenike s strani države in občine, spomenike za katere smo kot spomeniškovarstvena služba dolžni skrbeti. Žal je finančna malha vedno bolj prazna. Kot spomeniškovarstvena služba naredimo z evidencami in ostalo dokumentacijo, kar je možno. Zanimivo bi bilo kdaj narediti analizo, koliko objektov se je ohranilo s pomočjo spomeniškovarstvene službe in koliko zaradi spleta drugih dejavnikov (npr. interesa lastnikov, socialnega in družbenega okolja).

Zgoraj navedeni rezultati so le odraz stanja, ki smo ga zabeležili na terenu.

Vprašanje je, ali smo lahko ob 70 % ohranjenih etnoloških spomenikov zadovoljni, ker jih je toliko ostalo, ali pa zaskrbljeni, ker jih je 30 % izginilo?

Andrejka Ščukovt

DOMAČIJA FAVETTI V SKRILJAH PRI AJDOVŠČINI

Domačija Favetti je z odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Ajdovščina / Ur. objave občin Ajdovščina, N. Gorica in Tolmin, 4/1987/ razglašena za etnološki spomenik. Sodi med kvalitetnejše objekte nepremične etnološke dediščine na območju občine Ajdovščina oziroma v tip tako imenovanih kmečkih dvorcev. V sklop domačije sodita še kapelica s fresko in kamniti enoločni most čez potok Skrilšek.

Domačija se nahaja na začetku vasi Skrilje, v zaselku Valiči. Nanjo postanemo pozorni, ko ob glavni cesti, ki pelje proti jedru vasi, zagledamo daljši dvoriščni zid s kalono in kapelico.

Domačija Favetti ima ime po priimku njenih nekdanjih lastnikov. Favettiji so se v Skriljah naselili v drugi polovici 18. stol. Bili so premožnejši kmetje. Predpredzadnji iz te generacije je bil tudi trgovec in župan. V času po drugi svetovni vojni, ko je eden od potomcev odšel v Ameriko, ena je umrla tik pred koncem vojne, dva od otrok pa sta umrla že v otroških letih in je na domačiji ostal le eden izmed petih otrok, leta pa je imel le eno potomko, je pričela domačija propadati. V začetku leta 1993 je zadnja iz rodu Favetti,

Skrilje 24: Kapelica po adaptaciji, stanje leta 1997.
Foto: A. Ščukovt.

domačija pa je bila zapuščena že od smrti njenih staršev leta 1985, domačijo prodala. S tem dejanjem se je odprla pot za njeno obnovo. V letu 1995 je novi lastnik s